

SILVESTER ŠKERBINEC:

PROMET, TRGOVINA IN OBRT V ILIRIJI.

TRGOVSKO-ZGODOVINSKA ČRTICA.

Dasí niso imele naredbe, ki jih je izdala francoska vlada za časa okupacije 1809—1813 in ki naj bi uredile in po možnosti dvignile promet, trgovino in industrijo v ilirskih provincijah, trajnega vpliva — čas okupacije je bil za to prekratek — vendar bi se morebiti izplačalo, nakratko izpregovoriti o nekaterih izmed teh odredb in to tembolj, ker niso samo pomembne za ilirske pokrajine, ampak so tudi posledica silnega trgovsko-gospodarskega boja, ki ga je v začetku XIX. stoletja začel Napoleon in njegovi zavezniki z Angleško, in ki je v zgodovini znan pod imenom „celinsko zaprtje“ (Continental-sperre).

Izvršitev Napoleonovih odredb glede zaprtja v Adrianskem morju je prevzel del mornarice italijanskega kraljestva, ki je bilo pod vrhovno francosko oblastjo, in štiri francoske vojne ladje, ki so morale krožiti med Kotorom in Jakinom ter med Trstom in Benetkami. To brodovje je imelo nalogo, da brani vhod v ilirske in italijanske luke vsem angleškim in drugim trgovskim ladjam, ki so imele zastavo države, ki ni pristopila k boju proti Angleški, in ladjam, ki so imele tuje zastave. Kajti iz luk korzarskih držav Tripolis, Tunis in Algier, ki so stale pod vrhovno turško oblastjo, so plule ladje prav pogosto pod goljufo, navadno pod špansko zastavo. V tem slučaju je brodovje moralo ladje vjeti, sicer je pa tudi moralo braniti svoje trgovske ladje zaveznikov, med katerimi so bile razen Portugalske in seveda Angleške vse evropske države, proti angleškim bojnim ladjam in trgovskim ladjam, katerim je dala Anglija pravico lova.

Te naredbe, s katerimi je Napoleon izkušal omogočiti neoviran pomorski promet med Levanto ter ilirskimi in italijanskimi lukami, so se izkazale kmalu brezuspešne, ker je bilo angleškemu brodovju iz Malte razmeroma lahko zabraniti vhod v Adriansko morje tistim ladjam, ki so jadrale iz levantskih pristanov, in to tembolj, ker je Anglija takoj uvidela veliko strateško važnost Malte poleg Gibraltarja za Sredozemsko morje in je zato tudi tu postavila močno brodovje. Vsled tega sta bili Italija in Francija na morju takorekoč odrezani od Orienta in za promet z njim so jima ostala le še pota po suhem. Pot po Donavi jima ni prišla toliko v poštev, ker je bila predolga in ker je peljala po avstrijskem ozemlju, pač pa druga, bližja pot preko novoustvarjene Ilirije, na katero so Francozi, spoznavši njeno posebno važnost za promet in trgovino, takoj po osvojitvi obrnili prav veliko pozornost. Ves promet Francije in Italije s Turčijo, posredno torej z Orientom, naj bi se vršil preko Ilirije po sledečih potih: Trgovinska cesta, ki vodi iz Italije skozi Videm in Gorico, in po Francozih napravljena cesta iz Trsta — danes znana pod imenom „stara“ opčinska cesta — naj bi se združile v Opčini. Združena cesta naj bi peljala preko Ljubljane, kjer se ji pridruži glavna cesta s Koroškega, oziroma z Gorenjskega, v Novo mesto, Metliko, Karlovec in od tod na turško mejo v Kostajnico. — Takoj po osvojitvi dežele je francoski guverner v Ljubljani ustanovil komisijo vojaških in civilnih uradnikov, ki je imela cesto vzdržavati in skrbeti za njeno varnost. Za varnost so poleg tega skrbeli tudi vojaški poveljniki v mestih, kjer je bila kaka garnizija, in župani (maires) krajev,

skozi katere je vodila cesta. Ta nova cesta, ki je služila v prvi vrsti daljnemu prometu in je bila bolj ali manj umetno ustvarjena za ta namen, je vživala v prometnem in trgovinsko-političnem oziru vsakojake ugodnosti: skladišča za blago v Trstu, Ljubljani, Sisku, Karlovcu in Kostajnici, površno preiskovanje carinskega blaga, ki se je prevažalo po tej cesti, brezplačno vojaško spremstvo pri velikih in dragih pošiljativah ter znižanje carine za blago, ki je prihajalo iz Turčije; dà, celo poština za vsa pisma na tej poti je bila znižana. Roko v roki s temi praktičnimi naredbami pariške osrednje vlade je delala zgoraj omenjena mešana komisija v Ljubljani. Poslužuje se uradnih listov je prebivalstvu in kupčijskemu svetu slavila naredbi nove vlade na vse mogoče načine, včasih naravnost šarlatansko, in pri tem večkrat zelo krepko — ne more se ravno reči, da neopravičeno — zamahnila po prejšnji avstrijski upravi.

V začetku oktobra l. 1810. je prinesel v Ljubljani izhajajoči uradni list „Télégraphe officiel“ poleg natančnega opisa trgovinskih razmer v deželi, ki so se bile vsled francoske okupacije izpremenile, tudi seznam vsega blaga, ki pride v poštev v prometu s Turčijo, ter pri tem posebno opozoril na koristni uvoz levantske ovčje volne, katere je silno primanjkovalo francoski industriji, ker so Angleži zaprli pomorsko pot.

Ko so se v Parizu dovolj varne počutili poleg drugih dalekosežnih naprav vojne in gospodarskega značaja tudi vsled nove trgovinske ceste skozi Ilirijo v Orient — francoski konzuli na Turškem niso bili samo zastopniki trgovinskih interesov ampak celo poštarji —, je Napoleon 19. oktobra 1810 v Fontainebleau-u izdal odlok o celinskem zaprtju, ki je v svetovni zgodovini edin svoje vrste. S tem odlokom je bilo ukazano požgati in uničiti vse angleško in na angleških ladjah pripeljano blago, ki bi se nahajalo na Francoskem in v državah odvisnih od Francije. Odlok so uradno razglasili 5. novembra v Trstu in dan pozneje v Ljubljani. Koj nato so uvedli pri vseh

trgovcih v deželi hišne preiskave. Uspeh teh preiskav ni bil neznaten, ker so že 27. novembra v Trstu in 11. decembra v Ljubljani očitno sežigali angleško blago v navzočnosti vojaških in civilnih oblasti, in sicer v Trstu na Borznem in v Ljubljani na Glavnem trgu. Dalje so sežigali 29. novembra iznova v Trstu in na Reki in že prej, namreč 23. novembra, v Spljetu. Razen tega so v Trstu zaplenili štiri iz Tripolisa došle ladje, katere so z blagom vred — z rozinami in volno — prodali na javni dražbi. V naslednjih tednih so sežigali v Ljubljani samo na Glavnem trgu 657 kosov angleške kotenine (percaills) in muselina, ki so skupno merili 3863 metrov in bili vredni približno 5000 frankov. Pri sežiganju so bile povsod navzoče velike množice ljudstva, ki je kazalo — glasom uradnih listov — z živahnimi izjavami vdanost do Francozov. — Koliko so požgali po drugih od Francozov zasedenih deželah, razvidimo n. pr. iz tega, da je 26. decembra 1810 samo v Hamburgu od poldneva do večera gorelo 40 velikih z angleškimi izdelki težko obloženih voz in da so porabili za to 30 sežnjev drv.

Za Ilirijo dobrodejne posledice Napoleonovega odloka so se kmalu pokazale. Že v začetku decembra je naznanil pariški „Journal de l'Empire“, da je sklenilo več grških trgovin na Dunaju preložiti svoj sedež v Ljubljano ali v Karlovec, ker je bilo le od tod mogoče pošiljati v Italijo in na Francosko volno, ki so jo dobivali iz Levante. Tudi trgovstvo je začelo uporabljati novo prometno cesto. Januarja 1811 so prišle prve velike, večinoma iz volne, voska in kož obstoječe pošiljatve iz Turčije skozi Metliko v Ljubljano in koncem istega meseca so pozdravili tukaj prve na Francosko potujoče turške trgovske sle, ki so zapustili svojo prejšnjo pot skozi Ogrsko in Dunaj. Odlej se je promet izredno dvigal na vseh ob novi trgovski cesti ležečih krajih zlasti v Ljubljani, ki je tvorila, kakor smo že omenili, križišče cest, ki so vodile od severa proti jugu in od vzhoda proti zahodu. Po uradnih statistikah blaga sodimo, da je ta

promet najlepše cvetel šele proti koncu leta 1811., ko je združena italijansko-francoska mornarica potisnila angleško obležno brodovje iz Adrianskega morja. Ko je Adrija postala varna za promet francoskih trgovskih ladij, se je francoska vlada s posebno vnemo trudila, da izpelje krajše in cenejše, v luke Reka, Senj in Dubrovnik vodeče ceste, ter dala tem lukam iste predprave kakor že poprej Trstu. Od tega časa je iz Turčije največ blaga prihajalo v te pristane in odtod na ladjah v Jakin ali Benetke, kar je znatno zmanjšalo promet z daljino na ilirski trgovinski cesti; za promet z bližino je ta seveda ostala še vedno važna in njeno tehniško izpopolnjenje za časa Francozov je bilo deželi v največjo korist, dokler niso v petdesetih letih preteklega stoletja izpeljali železnice.

Tudi obrt in industrijo v Iliriji je francoska vlada kolikor mogoče pospeševala bodisi s tem, da je oživila že obstoječe obrti oziroma domačo industrijo, bodisi s tem, da je dovoljevala novoustanovljenim podjetjem posebne prednosti. Tako je januarja 1811 Francoz Jožef Dutton ustanovil v Tržiču tvornico za kose in nožve klinje in združil večino delavcev, ki so se do tedaj doma pečali s to obrtjo.¹⁾ V Trstu so ustanovili s pomočjo vladne denarne podpore tovarno za porcelan „po angleškem vzorcu“; njeni izdelki naj bi izpodrinili tedanjo državno dunajsko „k. k. Porcellan-manufactur“. Državna steklarna v Zagorju, ki je bila pod monopolno upravo idrijskega rudnika, je bila tekom leta 1811. znatno zvečana, tako, da je včasih imela do 300 delavcev — za tedanji čas vsekakor veliko število. Njene izdelke so hvalili tudi zunanji časopisi kot „cene in boljše nego avstrijski“ ter so imeli mnogo kupcev. Prav znatno je vlada pospeševala tudi tedanjo še v povojih se nahajajočo žimnato obrt v Kranju in

njegovi okolici; vsled tega se je več trgovcev, nekateri izmed njih tudi na tržaškem trgu, začelo zanimati za to panogo obrti.

Kar se tiče skrbi za izobrazbo mladih ljudi, ki bi se posvetili obrtnemu stanu, je odredil Napoleon z odlokom z dne 27. julija 1811 na „Cesarski šoli za umetnost in rokodelstvo“ („École impériale des arts et des métiers“) v mestu Châlons sur Marne za dvajset mladih Ilircev, ki bi se hoteli lotiti sem spadajočih obrtov, brezplačna mesta za dveletno dōbo. Ta šola je učila umetno ključavničarstvo, litje kovin in je imela delavnico za izdelovanje matematiškega orodja; vrhu tega so se učenci učili obrtnega risanja in francoskega jezika.

Kakor je vlada praktično pospeševala trgovino in obrt, tako je tudi skrbela za organizacije in pravno varstvo, zlasti kar se tiče trgovine. Trgovske zbornice, ki jih je Napoleon že l. 1803. na Francoskem reorganiziral, so bile sedaj tudi v Iliriji ustanovljene. V te zbornice je bilo poklicanih v Trstu enajst, na Reki in v Dubrovniku pa po devet udov, ki so potem poslali dva odnosno po enega delegata v „trgovski osrednji svēt“ („Conseil centrale de commerce“) v Parizu. Članom trgovske zbornice v Trstu so bili imenovani 19. novembra 1811: Ignace Hagenaver, F. E. I. Baraux, Augustin Masars, Joseph de Crampagna, Philippe Gristi, George Pillepich, Theodore Mechsa, Ciriace Catraro, Ignace Gadolla, Aron Parente in Etienne Risnich. V Reki pa sledeči dne 30. novembra 1811: Paul Scarpa, Jean B. Anderlich, Christophe Serpis, Vincent Thiepolo, André Louis Adamich, Angelo Liendi, Guillome de Ridder, Joseph Tomassich in Saul Negri. — Z guvernerjevim odlokom z dne 5. februarja 1812 je bilo v Ljubljani ustanovljeno prvo trgovsko sodišče, pri katerem je bil predsednik Domian, sodniki pa Jean Jager, G. Iroerentsich, Antoine Primitz, Nicolas Gasparotti in namestnika Lepuschitz in Gallé. V področje tega sodišča so spadali iz trgovinskih zadev izvirajoči pravni prepiri. Za trgovsko sodišče je bil odločilen trgovski zakonik, ki je na

¹⁾ 30. marca 1811 je nastal v Tržiču požar, ki je uničil izmed 183 tamošnjih hiš 152, med temi najbrže tudi Duttonovo tvornico, ker od tega časa naprej ne nahajamo več tozadevnih oglasov v „Télégraphe officiel“.

Francoskem stopil v veljavo 1. januarja 1808 in tvoril del zakonika „Code Napoléon“. Novi zakonik je imel poleg prednosti, da so se po njem hitro reševale vse zadeve, tudi to vrlino, da se je oziral na pravne nazore in običaje, ki so bili udomačeni v trgovini, dočim splošno pravo, po katerem so se do tedaj razsojevali pravni slučaji v trgovini, tega ni prav nič upoštevalo. Vsled tega je novi trgovski zakonik pomenjal izboljšanje pravnih razmer v trgovini, katero je posredno ne malo pospeševal.

To so v kratkih potezah naredbe francoske vlade za napredek prometa, trgovine in obrti v nekdanjih ilirskih pokrajinah. Čeprav te naredbe niso ostale trajne, so vendar zapustile v deželi do današnjega dne marsikako znatno sled in to kljub dolgoletnemu Metternichovemu zistemu, ki je poleg političkega robstva smatral za svojo glavno nalogo, izbrisati vsako sled in zadušiti v prebivalstvu spomin na francoske čase. Žal, da ta zistem ni upošteval tudi važnosti ilirskih pokrajin za promet z Orientom.

GRIŠA:

KAJ MI ŠEPEČETE ...

Kaj mi šepečete lepe obljube
ustne ob srčnem utripu?
Vse je izmišljeno, vse je zlagano
v takem zamaknjenem hipu ...

Kakor labud, ki je plaval čez morje
v lepo deveto deželo,
prišle so nade in vzele in nesle
mojo mladost neveselo ...

Kakor labud, ki je šel in povetil
krila radosti pijan,
da ga z rokami je hladnimi k sebi
temni privil ocean ...

GRIŠA:

BELI LABUD SE JE DVIGNIL ...

Beli labud se je dvignil
čez morsko zeleno plan,
kot lep spomin bi švignil
čez mojo srčno stran ...

Labud je splaval v brezkončnost,
spomin mi je v dušo pal —
labud je izginil v brezkončnost.
spomin mi je v duši ostal ...

